

GUSTAV RIEDEL

K DEFINICI POJMU INTELIGENCE

Jako se často stává v nejrůznějších oborech přírodních věd, i ve společenských vědách se zhusta užívá pojmů, jejichž definice se u různých autorů značně rozcházejí nebo jejichž nedostatečnost a nepřesnost se všeobecně uznává. A ať již je tato nepřesnost dána neúplnými a podle doznání mezerovitými znalostmi příslušného předmětu nebo „krisí“, „uzlovým bodem“ ve vývoji vědy, kdy staré představy již neodpovídají novým poznatkům a k novým zobecněním se ještě nedospělo, anebo konečně když vývojová dynamika předmětu a rozmanitost různých jeho stránek nejsou postižitelné tradiční formálně-logickou definicí, tato pojmová nepřesnost se vždy právem pocítuje jako závažný nedostatek a brzda dalšího vědeckého poznání.

Ve vědách společenských, kdy jde často o definování jevů hromadných, jejichž jednotliví členové mohou vykazovat značnou variabilitu a v některých případech některými svými rysy i překračovat hranice pojmově vymezeného celku, jsou tyto potíže s definováním tím větší. V buržoasní sociologii jsou pak i jednou z příčin jejího teoretického zmatku a skutečnosti, že mnozí sociologové odmítají za současného stavu své vědy vůbec možnost poznání obecných společenských zákonů a omezují se záměrně na pouhý popis formální stránky společenských jevů, nanejvýše pak na zjišťování funkcionálních závislostí.

Zvlášť velký zmatek a rozmanitost panují — a jsou zde ovšem podmíněny nejen obecnou metodologií buržoasní sociologie, ale především světonázorovou a objektivně třídní posicí buržoasních sociologů — v pojetí tak významných společenských kategorií, jako jsou společenské skupiny, vrstvy a třídy. Pokud jde o třídy, buržoasní sociologie je obvykle rozlišuje podle životního standardu, nebo podle výše příjmů či podle způsobu důchodu, nebo i podle předmětu, s nímž lidé pracují, nebo podle stupně vzdělání, nebo podle společných názorů a přesvědčení a různých „psychických postojů“, ba někdy dokonce i podle shodných znaků biologických nebo konečně podle kombinací některých těchto znaků, přičemž za rozhodující se považuje společné „třídní“ povědomí.

Všechna tato kritéria jsou ovšem velmi subjektivní; zděýt např. i takové zdánlivě ryze „objektivní“ kritérium, jako je výše příjmů, je ve skutečnosti zcela subjektivní, neboť hranice příjmů, na níž by jedna „třída“ měla končit a jiná začínat, nemůže být nikdy stanovena tak, aby harmonovala s ostatními kritérii platnými pro vymezení společenské třídy, a je tedy zcela libovolná. A všechna tato kritéria postihují dále jen povrchovou, vnější, formální stránku společenských tříd a vedou k zřejmým absurdnostem: dělení podle předmětu, s nímž lidé pracují, zařazuje např. do jedné společenské třídy zemědělského nádeníka i velkostatkáře. A ani kombinace různých znaků nám neobjasní skutečnou povahu tříd, neboť společné třídní povědomí, které se v takovém souhrnu znaků považuje za rozhodující, přiřazuje rovněž do jedné „třídy“ oso-

by, které jsou si — mimo svoje iluze o své přináležitosti k jisté skupině — na první pohled velice vzdáleny. Všechny tyto buržoazní pokusy o definici společenské třídy chybují v tom, že nejsou schopny vydělit z řady znaků charakterisujících v té nebo oné míře tu či onu stránku společenské třídy ty nejpodstatnější, nejdůležitější. Popisují sice leckdy důležité znaky společenské třídy, ale protože nedovedou vyhmátnout nejdůležitější, jsou nepřesné, neúplné, mezerovité, příliš úzké nebo příliš široké, a vždy se dá najít řada podstatných „výjimek“, které z jejich pojetí zřejmě vybočují. Jejich definice v žádném případě nesnesou ověření objektivní skutečností; je to důsledek jejich formalistické, subjektivistické metody, která společnost buď atomisuje na jednotlivé, po formální stránce vymezené útvary, nebo ji v obdobné atomisaci redukuje na činitele psychické. A to je ovšem zásadně pochybené, neboť společnost je zvláštní celek s vlastní specifickou zákonitostí, kterou nelze redukovat na zákonitosti jejich částí. To znamená, že k výkladu společenských jevů nelze přistupovat z hlediska psychologického ani z hlediska formálně popisného, nýbrž jedině z hlediska, které umožňuje pochopit to specificky společenské, vnitřní podstatné souvislosti mezi společenskými jevy, jejich obsahovou náplň, objektivní společenskou zákonitost.

Těmto požadavkům vyhovuje toliko taková definice společenské třídy, která vychází z poznání základního zdroje a hlavních hybných pák veškerého společenského dění, tj. ze společenského způsobu výroby. Poměr lidí k výrobním prostředkům, jejich postavení a jejich úloha ve společenském výrobním procesu — to jsou základní, zcela objektivní, objektivně zjiitelná, a tedy jediná možná kritéria pro určení třídní příslušnosti, jak je, jak známo, odhalil Karel Marx.

Tato základní kritéria ovšem nevyklučují řadu dalších znaků, které mohou být pro jistou třídu v daném historickém okamžiku typické, jako jsou výše příjmů, životní standard, kulturní potřeby, tradice, větší nebo menší stupeň třídního uvědomění, společné názory atd. Ale všechny tyto znaky, i když zde jsou a když je proto třeba s nimi počítat, jsou pro zařazení jedince do jisté společenské třídy podružné, jsou často společné jen dílčím skupinám uvnitř jedné třídy nebo naopak jsou zase společné několika třídám, a nemohou proto být určujícími činitelem třídní příslušnosti.

A tyto rozhodující znaky společenské třídy jsou také určující pro definování inteligence. Zde se však okamžitě setkáváme s jistými potížemi. Tzv. inteligence, k níž běžně řadíme — podle způsobu pracovní činnosti — inženýry, technický personál všeho druhu, úředníky všech stupňů, vědecké pracovníky, učitele, umělce, spisovatele a novináře, lékaře, advokáty atd., zkrátka jedince, kteří se profesionálně zabývají takovou nebo onakou formou duševní práce, je dostatečně početná a způsobem, povahou své pracovní činnosti i svou funkcí ve společenském životě natolik významná a přitom zřejmě odlišná od jiných tříd, že ji — z těchto objektivních důvodů — plným právem chápeme jako relativně samostatnou a uzavřenou společenskou skupinu. Ale na druhé straně stejně nesporně zjišťujeme, že lidé, zaměstnávající se duševní prací, mohou mít nejrůznější poměr k výrobním prostředkům. Jsou duševní pracovníci, kteří mají továrnu a pracují v ní jako ředitelé atp., jsou příslušníci tzv. „svobodných povolání“, kteří si ve vlastní režii vydělávají na živobytí, a jsou duševně pracující v zaměstnaneckém poměru. Třídní příslušnost by tady byla zřejmě zcela různá a duševní práce sama o sobě nemůže tedy být jediným kritériem pro vymezení kategorie inteligence.

Znamená to, že můžeme různé části inteligence zařadit do různých společenských tříd a nechat se tak inteligenci rozplynout v jiných třídách? Uznáváme-li, že povaha práce sama zde není rozhodujícím činitelem, můžeme tak oprávněně učinit pouze tam, kde poměr k výrobním prostředkům i úloha ve výrobním procesu jsou zcela nesporné: odborně vysoce vzdělaný továrník, který sám řídí svou továrnu, je svým společenským zařazením zcela nesporně především továrníkem, kapitalistou žijícím z vykořisťování námezdní práce dělníků a jeho duševní práce na této jeho charakterisaci nic nemění. Obdobně žije i majitel divadla nebo sanatoria, i když je sám činný jako herec nebo lékař, převážně z výsledků práce svých zaměstnanců, byť jeho vlastní podíl na řízení podniku i jeho odborné činnosti byl sebevětší, a funguje tedy jasně jako podnikatel svého druhu. Ve všech těchto případech je třídní, vykořisťovatelský charakter těchto duševních pracovníků zcela jasný a plně nás opravňuje k tomu, abychom je — přes jejich převážně duševní práci — zařadili do třídy kapitalistické.

Je tomu obdobně u příslušníků těch „svobodných povolání“, kteří pracují sami a nikoho druhého nevykořisťují nebo alespoň omezují používání cizí pracovní síly pouze k nezbytně nutným pomocným pracím, jako např. zubní lékař užívá instrumentárky? Není jejich postavení obdobné postavení malovýrobce, maloměšťáka? A neměli bychom tuto část inteligence považovat přímo za součást maloburžoazie?

A intelektuála, který kromě svých vědomostí žádné jiné výrobní prostředky nevlastní a prodává svou schopnost duševní práce za více méně pevný plat, neměli bychom považovat jakožto námezdně pracujícího člověka za příslušníka dělnické třídy, za proletáře?

K tomuto řešení by nás na první pohled opravňovalo stanovisko, že základním činitelem pro příslušnost ke společenské třídě je poměr k výrobním prostředkům. Ale na druhé straně by to stejně nesporně znamenalo, že takto různé části inteligence od sebe odtrhujeme a že je jakožto samostatné útvary vřazujeme do jiných tříd. Dostali bychom tak inteligenci buržoasní, proletářskou, maloburžoasní, rolnickou atp., ale to naprosto nevyhovuje potřebám po vymezení inteligence jako celku. Inteligence jako celek je ovšem vnitřně značně diferencována a můžeme ji dělit podle nejrozmanitějších kritérií, tak např. podle pracovního oboru (inteligence technická, úřednická, lékařská, učitelská atd.), podle územního působení (inteligence městská, vesnická, maloměstská atd.), podle stupně vzdělání, národnosti, životní úrovně atd., ale právě mnohost těchto možných kritérií ukazuje, že se nedotýkají toho hlavního, základního, a že volba kteréhokoliv z nich za určující je vždy subjektivní a tedy nepřipustná.

A můžeme snad inteligenci jako celek přivtělit k některé z přesně definovaných dnešních tříd? Jak známo, pokusil se již svého času A. V. Lunačarskij vymezit inteligenci jako součást maloburžoazie, ale proti jeho pokusu se namítalo právem, že tím vlastně z inteligence vylučuje veškeru námezdně pracující inteligenci, v dnešní době největší část duševně pracujících, resp. že tuto námezdně pracující inteligenci hodnotí podle jejího subjektivního mínění o jejím postavení a podle jejích subjektivních názorů, které ovšem bývají často velmi blízké názorům typické maloburžoazie.

Z obdobných důvodů nelze považovat inteligenci jako celek za součást proletariátu, neboť všichni příslušníci inteligence nejsou přece vykořisťováni.

Potvrzuje se nám zde známá marxistická these, že ke stanovení třídní při-

slušnosti nestačí pouze poměr k výrobním prostředkům, nýbrž jako stejně důležitá kritéria také postavení člověka ve společenském výrobním procesu a jeho úloha ve společenské organizaci práce. A tady vidíme u duševních pracovníků také velikou různotvárnost: někteří z nich prodávají svou schopnost duševní práce jako každá jiná námezdní pracovní síla, jiní pak jsou činní v postavení podobném postavení malovýrobce, řemeslníka, živnostníka. A právě toto různé místo ve společenské organizaci výroby objektivně znemožňuje chápat inteligenci jako vlastní, samostatnou třídu, neboť třída je zásadně určena stejným místem ve společenském způsobu výroby. A protože inteligence nemá svůj specifický, jen pro sebe charakteristický poměr k výrobním prostředkům, ani stejné postavení a stejnou funkci ve společenské výrobě, netvoří žádnou samostatnou společenskou třídu, nýbrž představuje svéráznou společenskou vrstvu, která právě pro toto své mezitřídní postavení se někdy značně přibližuje po stránce svého ekonomického zapojení do společenského výrobního procesu i po stránce psychické, jakož i svým životním stylem některým skupinám soudobých společenských tříd, takže zde dochází někdy i ke značným přesunům inteligence do jiných tříd a naopak, i k tomu, že se na pomezí této společenské vrstvy a různých tříd vytváří více méně stabilní skupiny, představující různými svými stránkami přechodné typy mezi inteligencí a tou nebo onou třídou. Ale všechny tyto skutečnosti jsou jenom ústrojným projevem složitosti a dynamičnosti společenského dění, jsou zjevem ve společnosti lidské velmi rozšířeným a nijak nebrání tomu, abychom mohli společenské třídy i společenské mezitřídní vrstvy definovat s dostatečnou přesností i pružností a s dostatečnou jistotou.

Nevedou však všechny tyto okolnosti k tomu, že se inteligence od jiných tříd liší výlučně tím, že se zaměstnává výhradně nebo z největší části prací duševní? Nikoli! Taková kritéria, která určují příslušnost k tak početné společenské kategorii, jako je třída nebo mezitřídní vrstva, z hlediska „výše vzdělání“, „duševní kvalifikace“, „tvůrčí činnosti“, „rozumové aktivity“, „teoretické činnosti“, „tvorby kulturních hodnot“, „spiritualizační funkce“ atp., jsou nejen krajně subjektivní a subjektivně vyloužitelné i měřitelné, ale nepostihují to hlavní, to společensky důležité, společenský obsah těchto kategorií, jejich místo ve společenském výrobním procesu.

Ale tady nám právě jako jediný rozdíl mezi postavením různých částí inteligence a různých tříd vyplývá stále jenom ta skutečnost, že se inteligence živí duševní prací. Jediné řešení se jeví v tom, vyzkoumat, zda duševní práce nemá nějakou přímou souvislost s postavením duševního pracovníka ve společenské výrobě, souvislost odlišnou od postavení práce fyzické. A takováto skutečnost zde opravdu je: duševní práce nese s sebou na rozdíl od práce fyzické, že zpravidla nevytváří žádný produkt v ekonomickém slova smyslu, že neproduktivní.

Zde třeba hned poznamenat, že kategorie „produktivní“, resp. „neproduktivní práce“ jsou kategorie výlučně ekonomické a že také obecná věda o společnosti lidské, historický materialismus, vycházející z poznání společenského způsobu výroby jakožto v poslední instanci určujícího činitele společenského dění, musí tyto kategorie pojímat výlučně v tomto ekonomickém smyslu a v žádném jiném. Kategorii „neproduktivní práce inteligence“ nelze tudíž žádným způsobem ztotožnit s kategoriemi ethickými nebo jakkoli jinak mimoekonomicky hodnotícími a není na ní nic pejorativního ani nevylučujícího nic o společenské nutnosti a užitečnosti nebo neužitečnosti. Produktivně

práci je výlučně taková práce, která se odehrává v oblasti materiální výroby a má za následek materiální produkt; „produktivní práce všeobecně je synonymum hmotné práce jako takové“ — (J. A. Kronrod: Základní otázky marxisticko-leninského učení o produktivní práci v kapitalismu a socialismu, Praha 1948, str. 7). Všechna ostatní práce, tedy práce v jakékoli oblasti nemateriální produkce je práce (v ekonomickém smyslu) neproduktivní, což vůbec nevylučuje její nutnost, ba často přímo nezbytnost i pro chod materiální výroby samé. Je např. nesporné, že bez jisté činnosti organisátorské a administrativní by žádná továrna nemohla vyrábět a žádný dělník v ní by nemohl produktivně pracovat; stejně tak je pro provoz každého závodu nezbytně potřebná činnost účetenského personálu a bez práce ústředních i nižších plánovačů by nebyla možná koordinace výroby jednotlivých závodů, a tedy společensky účelná výrobní činnost; a účelně organisované správní úřady atp. jsou rovněž nezbytně nutné pro život společnosti a o nezbytnosti práce zdravotníků i významu činnosti vychovatelů všech stupňů jistě také nikdo pochybovat nebude. A o významu vědy je snad zbytečně ztrácet slova.

Ale i činnost umělce ať slovesného, ať výtvarného nebo reprodukčního je pro společnost jako celek nepochybně — jsou-li to opravdoví umělci — nesmírně významná a cenná, neboť my lidé se lišíme od ostatních živočichů mimo jiné také tím, že jako důsledek svého společenského vývoje máme nejenom elementární potřeby biologické, ale i schopnosti, a proto i potřeby kulturní, schopnosti a potřeby krásna, schopnosti a potřeby citu. A každý, kdo účinně přispěje k rozmnožení těchto specificky lidských schopností a potřeb, velmi se zaslouží o rozvoj lidského rodu v jeho právě lidských vlastnostech a jeho práce, byť neproduktivní, je z hlediska společnosti cenná, užitečná, ba dokonce nezbytně nutná. Bez těchto prací totiž — a patří k nim konec konců i práce organizátorů kulturního a uměleckého života — by lidský život nebyl na dnešním stupni rozvoje lidstva životem skutečně lidský m. Ale to všechno nedělá tyto činnosti činnostmi produktivními; „výsledky duchovní výroby netvoří produkt v hospodářském smyslu“ — (Kronrod, l. c., str. 9) a společenská nezbytnost některých neproduktivních činností nemá prostě nic společného s jejich „produktivností“.

Neproduktivnost inteligence neznamená tedy v žádném smyslu nějaké snižování jejího významu a podceňování její funkce. Je to jen přesné vymezení jejího skutečného postavení v životě společnosti, neboť její „produkci“ nelze směřovat s produktivní prací v ekonomickém smyslu. Pouze buržoazní ekonomie „... může považovat za mimořádně moudrou svou odpověď, že každá práce, vyrábějící cokoliv a mající jakýkoliv výsledek, je eo ipso produktivní prací“ (Karl Marx: Theorien über den Mehrwert, 1. Band, 4. Aufl., Stuttgart 1921, str. 261 n.).

Ale otázka produktivnosti nebo neproduktivnosti práce je složitější, než bylo zatím naznačeno. Je mnoho duševních pracovníků, jejichž bezprostřední pracovní výkon má tak velký a tak nezbytný podíl na vzniku materiálního produktu, že jej můžeme považovat takřka za součást práce produkující tento výrobek. Technický pracovník, který seřizuje stroje a jiným způsobem se bezprostředně zúčastní technologického výrobního procesu nebo organizování dílenského provozu, je nesporně dělník produktivní a bez ohledu na svůj třídní původ a svoje osobní názory je dělníkem, za kapitalismu proletářem, a to právě pro toto svoje objektivní postavení ve společenském výrobním procesu. Objektivně je dělníkem, i když se sám považuje a je i jinými pova-

žován za příslušníka inteligence, obdobně jako kvalifikovaný dělník, který se odrodí své třídě a považuje se za „pána“, nepřestává být dělníkem a malovýrobce, který si říká „podnikatel“, zůstává přesto malovýrobce, maloměšťákem. Kapitalisté jsou si toho dobře vědomi a technické kádry, pokud tráví prakticky všechny svůj pracovní čas přímo na výrobních pracovištích, bývají obvykle — pokud nejsou zároveň pověřováni funkcí dozorců, popoháněčů a často i politických špehů — honorováni relativně hůře než jejich kolegové, pracující na pracovištích s dílenskou výrobou již méně spjatých. Prakticky pracují ovšem i tyto technické kádry jen část své směny přímo ve výrobě, a pokud druhou její část věnují pracím administrativní povahy a nikoli řízení výroby, je jejich postavení — v jistém smyslu a trochu obrazně řečeno — podobnější postavení tzv. „polorolníků“ (kovorolníků, stavorolníků) než „čistých“ proletářů. A jako polorolníci představují svéráznou skupinu uvnitř dělnické třídy i uvnitř rolnictva, jejíž jednotliví pracovníci se někdy jen stěží dají přiřadit k té nebo oné třídě, a jako je přesto objektivní existence této skupiny jakožto přechodné vrstvy reálnou skutečností, nemluví existence „poloproduktivních“ pracovníků ani v nejmenším proti tomu, aby celková neproduktivnost inteligence, daná jejím objektivním postavením ve výrobní organizaci společnosti, nebyla jejím charakteristickým znakem.

Složitější je ovšem situace tam, kde technická práce není sice bezprostředně vázána na výrobní pracoviště, ale je přitom s výrobním procesem velice těsně spjata, jako je tomu např. u práce konstruktérů a jiných vysoce kvalifikovaných inženýrů. Je sice jasné, že sebegeniálnější nárys automobilu nám ještě neumožní jezdit autem, a není tedy (ekonomicky) produkt, dokud na jeho podkladě dělníci prací s materiálem nevyrobí materiální auto; ale dělníci je mohou vyrobit právě jen na jeho podkladě. Bez speciálního nárysu, možnému jedině na základě vysoce specialisovaných a rozsáhlých znalostí, by sebezručnější a sebezkušenější dělník nevyrobil auto odpovídající dnešnímu stavu techniky, a proto je práce konstruktéra, pokud je vázána na jistou konkrétní produkci, práce produktivní. Výroba technicky komplikovanějších materiálních produktů je složitý proces, na němž se podílí celá řada pracovníků nejrozličnější odbornosti ve více méně přesné dělbě práce. Ale to, že produktivní práce je zde rozdělena na řadu pracovníků, z nichž někteří se s materiálem výrobku vůbec nesetkají, neznamená, že tento kolektiv jako celek není produktivní. I když se činnosti jednotlivých členů tohoto „kolektivního pracovníka“ sebevíce liší, nepřestává žádná z nich, pokud je spjata s materiální výrobou, být produktivní.

To znamená, že v materiální výrobě — ale jen v ní! — dochází k těsnému spojení duševní práce s fyzickou, třeba rozloženému do řady pracovníků, a duševní práce zde získává charakter práce produktivní. Ale to bývá jen tady, v tomto konkrétním procesu. Práce inženýra, i když se on nepodílí přímo na práci s materiálem, přeměňuje jednoduchou práci manuálního dělníka na kvalifikovanou, snižuje pracovní dobu společensky nutnou a podílí se tak na tvorbě nové hodnoty. Jeho duševní práce násobí hodnotu práce dělníkovy, a je tedy práce produktivní. Opravňuje nás to vyřadit kvalifikované technické pracovníky z inteligence a přiřadit je ke třídě dělnické? Nikterak! Jejich práce je sice produktivní, ale jen potud, pokud jsou činní jako části „kolektivního pracovníka“, pokud pod jejich řízením realizuje řada fyzicky pracujících dělníků jejich plány. Jejich postavení je tedy obdobné postavení přírodních věd. Jak známo, nazval Karel Marx přírodní vědu produktivní

silou, ovšem produktivní silou svého druhu; a svého druhu proto, že, má-li podat materiální produkt, potřebuje nezbytně, aby k ní přistoupila práce fyzická, jejíž hodnota je však vědou násobena. A práce inženýrova je také podobnou produktivní prací svého druhu; sama o sobě, izolována od práce fyzické, žádný produkt nevytváří, ale jako součást „kolektivního výrobce“ se stává okamžitě produktivní a vysokou mírou se podílí na tvorbě nových, vyšších hodnot.

Produktivní duševní práce technikova není tedy zcela totožná s produktivní prací fyzickou, její postavení ve společenském výrobním procesu je odlišné. A rovněž technikova úloha ve společenské organizaci práce je jiná než úloha dělníkova; technická inteligence má v organizování výrobního procesu řídicí posici, řídicí funkci, a tím se také podstatně odlišuje od dělnické třídy. Technikova inteligenci třeba tedy řadit — přes její produktivní práci jakožto součásti „kolektivního pracovníka“ — do vrstvy inteligence.

Inteligence činná ve sféře nevýrobní pracuje naproti tomu zcela neproduktivně (v ekonomickém smyslu). S její prací je spojena řada důležitých skutečností, na které upozorňoval již Marx ve svých „Teoriích a nadhodnotě“ — (Karl Marx: *Theorien über den Mehrwert*, 3 Bände; zde použito svazku 1., 4. vyd., Stuttgart 1921, str. 420; partie, které zde parafrázujeme, jsou uveřejněny česky v úryvcích ve sborníku: Karel Marx—Bedřich Engels: *O umění a literatuře*, Praha 1951, str. 77 nn.).

Ukazoval zde na dvě možnosti, které jsou dány při duševní, nehmotné „produkci“, i když je provozována výlučně za účelem směny, tedy kapitalistickým způsobem: Za prvé může být výsledkem duševní práce nějaký předmět, který existuje samostatně, nezávisle na výrobci i na spotřebiteli a který tedy v době mezi výrobou a spotřebou může obíhat jako každé jiné prodejné zboží. To jsou např. knihy, obrazy atd., zkrátka, všechny umělecké výtvořky, které nejsou totožné s bezprostřední akcí umělcovou. I zde to specificky umělecké nelze ovšem hodnotit podle času, který umělec svému dílu věnoval; jeden malíř namaluje za pět hodin nehorázný kýč, jiný za stejných pět hodin mistrovské veledílo s uměleckou hodnotou prakticky věčnou, a kapitalistická výroba se tady proto dá aplikovat jen ve velmi omezené míře, např. když spisovatel nebo nakladatel vykořisťuje ke společnému dílu, třeba nějaké encyklopedii, řadu jiných spisovatelů jako svých pomocníků. Takový způsob nemá ovšem nic společného s vlastním kapitalistickým způsobem výroby a na věci nic nemění, že u takových přechodných forem vykořisťování bývá stupeň vykořisťování největší.

Druhá možnost nastává tehdy, když „produkce“ je neoddělitelná od aktu produkování a nemůže bez něho existovat, jako je tomu u všech reprodukčních umělců, u herců, hudebníků, u učitelů, lékařů atd. I zde však může ke kapitalistickému způsobu výroby docházet jen v omezené míře. Ale ukazuje se tady, že i neproduktivnost resp. produktivnost práce je kategorie historicky podmíněná, která má v různých společenských formacích a z hlediska různých tříd různý význam, a kterou proto nesmíme izolovat od hospodářského zřízení a jeho vládnoucích reprezentantů. Jedna a tatáž práce neproduktivní, duševní, tj. práce nedávající společnosti bezprostředně žádný produkt, může být za kapitalistického zřízení pro kapitalistu práce velmi produktivní, neboť mu může přinášet daleko vyšší příjmy než kolik vyplatil na mzdě duševnímu pracovníkovi, a funguje tedy v tomto případě z hlediska kapitalisty jako kapitál, plodí mu nadhodnotu. Např. zpěvačka, která na vlastní pěst nebo pro

dobročinný účel prodává svůj zpěv, je neproduktivní pracovnice. Ale stejná zpěvačka angažovaná podnikatelem, který na jejím zpěvu vydělává, je z hlediska tohoto podnikatele produktivní pracovnice, neboť mu produkuje kapitál. Zpěvačka ovšem svým zpěvem nevytvořila žádný produkt, celkové množství produktů ve společnosti se nezměnilo, společenské ekonomické bohatství nijak nevzrostlo, ale kapitalista pomocí této umělkyně přesunul peníze z kapes posluchačů do kapsy své. Spisovatel, umělec, herec atd. jsou tedy za podminek kapitalistického hospodaření „produktivními“ dělníky nikoli pokud produkují myšlenky, krásu, city, radost, nýbrž pokud obohacují podnikatele, pro něhož pracují. Rozhodující tady není proces práce sám, ani povaha výrobku, ani úkon práce jako konkrétní práce, nýbrž rozhodující jsou zde společenské výrobní poměry, v nichž se tato práce uskutečňuje. Pro kapitalistu je proto neproduktivní prací ta, která není směňována za kapitál, nýbrž za jeho, kapitalistův důchod. Tedy herec, i každý jarmareční artista třetího řádu, je pro kapitalistu produktivním dělníkem, jestliže mu odevzdává výsledky práce diváků ve formě jejich peněz vydaných za vstupné v celkovém obnosu větším, než kolik od něho sám dostává ve formě mzdy; naproti tomu krejčí, který ušil kapitalistovi oblek, je pro něho dělníkem neproduktivním, neboť mu vytvořil pouze hodnotu užitnou, nikoli kapitál. Hercova práce byla kapitalistou směněna za kapitál, práce krejčího pouze za jeho osobní důchod; práce hercova mu přinesla nadhodnotu, v práci krejčího jen spotřeboval svůj důchod. Mezi produktivní a neproduktivní prací se tady rozlišuje pouze ze stanoviska vlastníka peněz, kapitalisty, nikoli ze stanoviska věcného, ze stanoviska dělníka a ze stanoviska celé společnosti. Je tady zřejmé, jak pro kapitalistu se podle vnitřních zákonů kapitalistického řádu i věci tak nádherné a nezvažitelné, jak je hercovo slovo, malířský kolorit, čistota tónů, odvaha a vzlet básníkovy myšlenky, pronikavost vědeckého pohledu, láska a oddanost učitelova stávají zbožím, vyvažitelným a směnitelným za kusy zlata, a jak na druhé straně opravdové materiální hodnoty, v našem příkladu výrobky krejčířových rukou, ztrácejí pro kapitalistu svůj přirozený význam, ztrácejíce pro něho svou funkci kapitálu, jak jsou mu pouze něčím, co ho okrádá o jeho důchod. V kapitalismu se všechno — a nejen kapitalisty, ale povšechně, protože je to právě duch kapitalismu, jeho vnitřní podstata — přepočítává na peníze a všechno je zde proto nebo může se státi zbožím, všechno může být koupeno a prodáno. Karel Marx říká na jiném místě velmi vtípně a velmi výstižně, že v kapitalismu ten nejošklivější muž si může koupit tu nejkrásnější ženu, nejobpornější žena může mít nejkrásnějšího chlapce; všechno je prodejné, za peníze lze mít lásku, čest, úctu, hrdinství, vtípnost, vše, nač si majitel peněz vzpomene. Ale jaká je to hrůza, takový řád, který tak mrzačí lidi, že mají tak pokřivený poměr k věcem, k světu, k jiným lidem, k sobě samým! Láska, vnímání krásy a jiné nádherné lidské city, to jsou pro lidskou společnost skutečnosti ekonomicky nehodnotitelné, v penězích nevyjadřitelné, ve zlatě nevažitelné; kapitalismus dovedl ale i z lásky a krásna udělat kšeft. Ale toto barbarství, toto odlištění, znelidštění člověka, tento antihumanismus, to je právě projev vnitřních zákonů, projev samé podstaty kapitalismu; všechno pro zisk a za zisk, ne člověk, ale tržní zboží. I na tom, co kapitalista považuje za produktivní a co za neproduktivní, co za dobré a co za nedobré, lze vidět tu hrůznou nelidskost kapitalismu, to, jak kapitalismus křiví lidské mysli i srdce.

V Marxově době měla ovšem práce inteligence pro obchodní kapitál nepatrný a v celkovém kapitalistickém hospodaření zanedbatelný rozsah; v mo-

nopolistickém období kapitalismu došlo však i tady k závažným změnám a kapitalistické vztahy ovládly takřka všechna odvětví duševní činnosti, nezávisle na tom, zdali výsledkem duševní práce je „produkt“ oddělitelný od bezprostředního pracovního aktu či nikoli. „Vyučovací fabriky“, které za Marxovy doby byly výjimkou a v nichž učitelé nejsou produktivní pracovníci v poměru ke svým žákům, nýbrž jen v poměru k podnikateli, stávají se zjevem stále rozšířenějším a nabývají značné velikosti; a jsou zčásti nevyrobní obory, v nichž vykořisťování duševní práce dosahuje rozměrů přímo mamutích, jako v tiskových, rozhlasových a filmových koncernech. Ovšem ani tyto skutečnosti nezměnily nic na neproduktivnosti novinářů a tvůrčích rozhlasových i filmových pracovníků, neboť celý tento vývoj se mohl odehrávat jen díky nové technice a díky dělníkům, kteří — na základě produktivní práce „svého druhu“, vykonané vynálezi a konstruktéry — vyrobili stroje umožňující ve stále větším rozsahu materialisaci i té „produkce“, která byla dříve neoddělitelná od bezprostředního pracovního výkonu, a kteří tyto stroje obsluhují.

Ale k jistým změnám zde přece jenom dochází: zaměstnanci kapitalistických podniků v oblasti duševní práce musí obsah své prodávané duševní činnosti dokonale sladit s idejemi a politickými tendencemi podnikatelskými nebo těch osob, v jejichž službách je „kulturní zařízení“ vydržováno. Duševní pracovník zde nemůže svobodně hlásat své ideje a ztrácí vlastně více nebo méně charakter duševního pracovníka, neboť zmizel zde tvůrčí ráz duševní práce, která se zmechanisovala natolik, že je vlastně jen standardisovaným výdajem pracovní energie mozkových buněk, aniž by tyto buňky mohly nebo — snad lépe řečeno — s m ě l y pracovat podle své přirozenosti, tvořivě. Výsledkem jsou také „díla“ vyloženě komerční povahy; tato skutečnost není ani zastírána. Netvrdíme ovšem, že v dnešních kapitalistických zemích je v e š k e r á duševní činnost takto zkomercialisována, ale tyto tendence jsou tam velmi silné a charakteristické. Inteligence je v kapitalistických zemích i v těchto oborech stále více vtahována do materiální výroby a podílí se s v ý m z p ů s o b e m na výrobě zboží; stává se tak vlastně stále větší mírou a v různých kombinacích „poloproduktivními“ pracovníky, což ovšem jenom dokumentuje skutečnost, že inteligence je historicky podmíněná, přechodná společenská kategorie, která může existovat jen dotud, dokud budou existovat podstatné rozdíly mezi prací duševní a fyzickou, rozdíly vyvolávané (na trvale působícím základu rozvoje výrobních sil) především třídní diferenciací společnosti, různým postavením lidí ve společenském způsobu výroby.

A tak se nám stále ekonomická neproduktivnost práce inteligence jeví jako hlavní a charakteristický rys této společenské vrstvy jako celku. Znamená to, že každá a jakákoli neproduktivní práce je vždy prací vykonávanou příslušníkem inteligence? Nikoli; je třeba důsledně rozlišovat mezi neproduktivní prací duševní, která je funkcí inteligence, a neproduktivní prací duševní i fyzickou, která tvoří tzv. s l u ž b y ať již ve sféře výroby materiální, ať nemateriální. Všichni neproduktivně pracující nejsou zřejmě inteligenci; řízení dopravy, čištění města, posluha v domácnosti, to všechno a mnohé jiné práce jsou neproduktivní, neboť neposkytují žádný materiální produkt, ale jsou velmi prospěšné, a to svou přímou činností; jsou to přitom činnosti převážně fyzické.

Ale ani všechny duševně pracující nemůžeme bezvýhradně zařadit do inteligence. O intelektuálovi-majiteli továrny nebo velkostatku jsem již ho-

vořil; ale také vysocí úředníci v soukromokapitalistickém podnikání i ve státní správě, organizující a zabezpečující kapitalistům vykořisťování, generalita atp. i špičkoví vědeckí pracovníci v oborech pro buržoazii z důvodů mocensko politických, vojenských, technických i ideologických zvlášť významných dostávají obvykle platy, které vysoko převyšují společenský, organizátorský význam jejich duševní práce a nemůže být ani řeči o tom, že by byli vykořisťováni. A protože značnou a často i větší část svého honoráře pobírají ve formě podílu na zisku a ukládají jej v různých akciích a jiných cenných papírech, jsou většinou přímými a nespornými příslušníky kapitalistické třídy.

Ale i na druhém pólu vrstvy inteligence jsou pracovníci, které jen zčásti a s jistými výhradami můžeme zařadit do této vrstvy. Je ovšem jisté, že sebevětší rozdíl v kvalifikaci nemůže bránit tomu, aby lidé stejného poměru k výrobním prostředkům a stejného postavení ve společenském výrobním způsobu byli řazeni do jedné a téže třídy, a že např. neškolený kopáč i vysoce kvalifikovaný brusič jsou příslušníky třídy dělnické. Ale duševní práce má i v tomto smyslu své zvláštnosti. Jsou obory nesporně duševní činnosti, které však mohou být vykonávány s relativně nízkou kvalifikací a jsou tolik mechanisovány, že je můžeme přiřadit daleko spíše ke „službám“ než k práci inteligence. Např. písařka, která podle šablony píše upomínky a stejně mechanicky vyřizuje jednoduchou korespondenci nebo oklepává spisy, nebo subalterní úředník zapisující poštu a vykonávající rozmanité pomocné kancelářské práce vykonávají práci, která je i co do výdaje pracovní energie na pomezí mezi prací duševní a fyzickou, a mají tedy jistě blíže k pracovníkům „služeb“ než k činnosti inteligence. Na druhé straně mají však řadou jiných svých pracovních úkonů blízko k inteligenci. Stejná písařka, která mechanicky vykonává uvedené práce, může část své pracovní doby věnovat samostatnému koncipování složitější korespondence i různých zpráv nebo vykonávat funkci tajemnice, vyžadující často i velmi vysoké kvalifikace právě v oblasti práce duševní. Hranice mezi inteligencí a pracovníky „služeb“ jsou zde značně nepřesné a kolísající a bylo by nesmyslné a zbytečné, chtít zde každého jedince zcela přesně zařadit; jde pouze o to, uvědomit si pohyblivost těchto hranic, která odpovídá objektivní skutečnosti a nijak nebrání přesné definici pojmu inteligence.

Na základě těchto úvah můžeme nyní podat asi tuto definici inteligence:

Inteligence je společenská mezitřídní vrstva, vykonávající převážně ekonomicky neproduktivní, ale společensky nutnou práci v oblasti kvalifikované duševní činnosti a živící se ve vykořisťovatelských formacích prodejem své schopnosti k této práci nebo prodejem jejích výsledků.

Domnívám se, že v této definici je plně a přesně obsažen i poměr inteligence k výrobním prostředkům (různý u různých částí inteligence) i její postavení ve společenském způsobu výroby i její proměnlivý, historicky daný charakter.

Mám za to, že definice inteligence jako vrstvy charakterisované tím, že prodává výsledky své duševní práce, jak ji u nás nejnověji obhazuje Libuše Dziedzinská — (Libuše Dziedzinská: *Inteligence — její místo a funkce ve společnosti*, Hradec Králové 1958, str. 8 a porůznu), je nepřesná a nedostatečná a není obecná. Platí jen pro formace předsocialistické, neboť prodej pracovní schopnosti je možný jen za vykořisťovatelských řádů; v socialismu se pra-

cující podle svých zásluh podílejí na společensky vytvořeném bohatství. Hlavní její nedostatek spočívá však v tom, že nedovede materialisticky a uspokojivě vysvětlit nové jevy vyvolané postupující mechanisací a automatisací výroby. Je nesporné, že ve vysoce automatisovaných provozech je činná hrstka vysoce kvalifikovaných lidí, kteří řídí celý provoz s minimálním vypětím sil fyzických, a jsou tedy zřejmě lidmi prodávajícími výsledky své duševní práce. Protože jde v našem rozboru o provoz již hotové automatické linky, můžeme abstrahovat od skutečnosti, že tato linka sama musela být vyrobena dělníky fyzicky pracujícími a že stroje, dodávající jí pohonnou energii, vyšly rovněž z rukou fyzicky pracujících.

Kdyby v definici inteligence nebyla zařazena jako její významná součást *neproduktivnost* inteligence, vyplývalo by z ní při její aplikaci na tyto nové technické vymoženosti s železnou nutností, že význam duševní práce ve společenské výrobě stále roste a stále bude růst, že hranice mezi prací duševní a fyzickou se budou stále více stírat. To je ovšem skutečnost nepopíratelná a je to známka společenského pokroku; ale tato skutečnost má i svůj třídní aspekt, a na ten není v definici s. Dziedzinské pamatováno. Její definice nijak nezabraňuje záměně pojmů „duševní práce“ a „činnost inteligence“. To pak vede k tomu, že nejen význam a podíl duševní práce, ale výslovně význam inteligence jako samostatné vrstvy prodávající výsledky své duševní práce stále roste, a z toho není daleko k závěru, že s rozvojem techniky získává inteligence vedoucí postavení ve výrobě, a to bez ohledu na funkce jak kapitalistů tak dělnictva. A to zase vede do těsné blízkosti různých názorů demokratických, k Burnhamovým teoriím o revoluci managerů, k teoriím „demokratického socialismu“ typu Rennerova nebo Laskiho, k J. Stracheyovi a k dalším a dalším, které všechny jasně slouží k popírání rozhodující úlohy dělnické třídy v dnešním historickém období a k desorientaci pracujících mas. Všechny tyto teorie vycházejí z formálně správného popisu vnějších skutečností dnešní společnosti, ale to hlavní, společenský, třídní obsah těchto jevů jim uniká, resp. nechtějí jej vidět. Ale tento třídní obsah uniká i v definici s. Dziedzinské. Její definice, postihující jen formální stránku zkoumané kategorie, snadno by mohli využít nepřátelé dělnické třídy a socialismu.

Netvrdím ovšem, že s. Dziedzinská měla tento úmysl; ale fakt, že její definice vede k takovým závěrům nebo že je neznemožňuje, dokazuje, že je nepřesná a tedy nesprávná. S. Dziedzinská správně vidí úkoly i postavení inteligence v dnešní době a správně ličí i společenské důsledky, k nimž automatisace povede, ale ve své definici na to zapomíná.

Vysoce kvalifikovaný pracovník, který řídí automatisovaný provoz, nesporně se účastní bezprostřední materiální výroby, pracuje se stroji a jejich prostřednictvím se surovým materiálem, je produktivně činný a je v postavení námezdního dělníka bez ohledu na to, z jaké vrstvy nebo třídy pochází, jaké má příjmy atd., i bez ohledu na jeho osobní názory. Dochází tady k něčemu novému, k něčemu, co dosavadní dějiny neznaly nebo aspoň neznaly v takové míře: k nedílnému a nerozlučnému osobnímu spojení vysoce kvalifikované práce duševní s prací produktivní. Tzv. „druhá průmyslová revoluce nepřináší tedy zvýšení významu inteligence jakožto samostatné společenské vrstvy, nýbrž naopak, klade na pořad dne nutnost povznesení produktivně pracujících dělníků na vysokou odbornou, a tedy i všeobecně vzdělanostní a kulturní úroveň. Kapitalistický řád k tomu nemůže dospět v měřítku masovém a projevuje naopak tendenci obsadit tato místa úzkou vrstvou svých nej-

věrnějších služebníků, vyšších z řad kapitalistických a srostlých s kapitalistickou výrobou; ale to je jenom důkazem toho, že je neschopen zvládnout výrobní síly, jimiž dnes lidstvo disponuje, důkazem toho, že se konflikt kapitalistických výrobních vztahů s novým charakterem výrobních sil přikře prostrňuje.

Plánovitá realizace vysoce progresivního procesu automatisace, k němuž soudobý rozvoj společnosti přinesl základní materiální podmínky, může být uskutečněna pouze ve společnosti socialistické, v níž žádné zájmy individuálního přivlastňování společensky vyrobených hodnot nebudou tento proces brzdit a narušovat. Nejde o to, aby vzniklo několik málo vysoce automatizovaných mamutích podniků, jejichž vládcí by si monopolisticky podřídili celý svět za cenu stagnace a úpadku jiných zemí a jiných výrobních odvětví, nýbrž jde o to, aby prakticky veškerá výrobní činnost lidské společnosti byla pozvednuta na tuto vysokou technickou úroveň a aby prakticky všichni produktivně pracující překročili hranice mezi prací fyzickou a duševní. To ovšem bude znamenat zánik inteligence jako samostatné společenské vrstvy, ale bude to ústrojný doprovod likvidace všech společenských tříd vůbec.

Všichni ostatní kvalifikovaní duševní pracovníci, činní neproduktivním způsobem, dosáhnou potom také stejného postavení ve společenské organizaci práce, jaké zauímají všichni ostatní dělníci, a inteligence jako zvláštní společenská vrstva odumře. Její specifické funkce převezme masa vysoce kvalifikovaných pracujících, všeho útisku zbavených.

Všechny otázky zde nadhozené jsou ovšem velmi složité a nejsou ještě ani zdaleka uspokojivě rozřešené. A také tento článek je míněn jako pouhý příspěvek k diskusi a mnohé jeho these budou asi muset být zpřesněny i opraveny. Domnívám se však, že definice inteligence, jak jsem ji nahoře uvedl, je plně práva všem objektivním skutečnostem a že z ní ústrojně vyplývají i všechny ostatní podstatné rysy této společenské vrstvy: její služebnost některé ze základních tříd jistě dějinné etapy (ve většině případů služebnost třídě vládnoucí), její dvojaké a kolísající postavení v třídním boji, její historicky proměnlivý charakter i její typické rysy psychické.

ПО ПОВОДУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Определение интеллигенции как особого, исторически обусловленного общественного слоя, а не класса (т. к. отношение отдельных составных частей этого слоя к средствам производства различно), является отрицанием взгляда, по которому в интеллигенцию зачисляются все те, кто профессионально занимаются умственным трудом. Умственно-трудящихся капиталистов, владельцев заводов и вообще частно-собственнических предприятий надо включить в класс капиталистов, ибо у них отношение с ним отношение к средствам производства и положение эксплуататоров в общественном процессе производства. И наоборот, людей, занимающихся т. наз. „свободными профессиями“ нельзя включить в мелкую буржуазию, также как наемно-трудящихся нельзя включать в рабочий класс, ибо положение этих групп в общественной организации труда существенно отличается от положения обоих указанных классов.

Основным критерием для определения принадлежности работника умственного труда к общественному слою интеллигенции является непродуктивность его труда — категория чисто экономическая, которая ничего не говорит об общественной необходимости этого труда и о его значении. Техническая интеллигенция же, поскольку она принимает непосредственное участие в процессе производства как элемент „коллективного труженика“, является экономически продуктивной, но ее организаторская, руководящая роль является препятствием для ее включения в рабочий класс. От непродуктивного (в экономическом смысле) умствен-

ного труда надо отличать непродуктивную деятельность состоящую из так называемых „услуг“, касающихся и области физического, и области умственного труда и выполняемых работниками с сравнительно небольшой квалификацией.

На основе этого анализа предлагается следующее определение интеллигенции: Интеллигенция является общественным межклассовым слоем, выполняющим преимущественно экономически непродуктивный, но общественно необходимый труд в области квалифицированной умственной деятельности и удовлетворяющим свои жизненные потребности в эксплуататорских обществах продажей своих специфических способностей или продажей продуктов своего труда.

Это определение, на наш взгляд, в достаточной мере объясняет и те новые явления, которые вызываются поступательной механизацией и автоматизацией производства: высоко квалифицированный работник, управляющий автоматическим производством, является бесспорно тружеником продуктивным; здесь осуществляется нераздельное персональное объединение умственного труда с трудом продуктивным. „Вторая промышленная революция“ не увеличивает значение интеллигенции как особого общественного слоя, но включает в повестку дня вопрос о необходимости повышения технического и культурного уровня практически всех трудящихся. Это вполне осуществимо лишь в социалистических странах, что еще раз подчеркивает решающую роль рабочего класса в истории человечества.

Перевод: В. Блажек

FIN BEITRAG ZUR DEFINITION DES BEGRIFFES DER INTELLIGENZ

Nachdem die Intelligenz als eine besondere, historisch bedingte gesellschaftliche Schichte, nicht als eine Klasse (denn das Verhältnis der Intellektuellen zu den Produktionsmitteln ist verschieden) bestimmt wurde, wird die Ansicht, welche zur Intelligenz alle diejenigen, die sich professionell mit geistiger Arbeit befassen, zählt, abgelehnt. Geistig arbeitende Kapitalisten, Eigentümer von Fabriken und allen anderen privateigentümlichen Betrieben müssen in die kapitalistische Klasse eingereiht werden, weil sie mit ihr gemeinsames Verhältnis zu den Produktionsmitteln haben, sowie gleiche ausbeuterische Stellung im gesellschaftlichen Produktionsprozess einnehmen. Angehörige der „freien Berufe“ können dagegen nicht zur Kleinbourgeoisie sowie lohnarbeitende Intellektuelle nicht zur Arbeiterklasse gerechnet werden, denn ihre Stellung in der gesellschaftlichen Organisation der Arbeit ist von der Stellung dieser Klassen wesentlich verschieden.

Als grundlegendes Kriterium zur Einreihung eines geistig Schaffenden in die gesellschaftliche Schichte der Intelligenz ergibt sich demnach die Tatsache, daß seine Arbeit nicht produktiv ist; die Produktivität der Arbeit ist hier natürlich eine rein ökonomische Kategorie, welche über die gesellschaftliche Notwendigkeit dieser Arbeit und ihre Bedeutung nichts aussagt. Die technische Intelligenz, soweit sie am Produktionsprozess als Teil des „kollektiven Arbeiters“ unmittelbar beteiligt ist, arbeitet zwar ökonomisch produktiv, aber ihre organisatorische, leitende Stellung in der Produktion macht ihre Einreihung in die Arbeiterklasse unmöglich. Von der nicht produktiven (im ökonomischen Sinne) geistigen Arbeit sind solche geistige Tätigkeiten zu unterscheiden, welche die sog. „Dienste“ bilden, gleich ob in der Sphäre der physischen Arbeit oder in der der geistigen, wo sie Arbeitende mit relativ geringer fachlicher Ausbildung ausüben.

Auf Grund dieser Erwägungen wird folgende Definition der Intelligenz vorgeschlagen: Die Intelligenz ist eine gesellschaftliche Schichte, welche vorwiegend ökonomisch unproduktive, aber gesellschaftlich notwendige Arbeit auf dem Gebiete der qualifizierten geistigen Tätigkeit ausübt und welche sich in ausbeuterischen Formationen durch den Verkauf ihrer Fähigkeit zu dieser Arbeit oder durch den Verkauf ihrer Ergebnisse ernährt.

Diese Definition erklärt nach unserer Ansicht auch neue Tatsachen, welche durch die fortlaufende Mechanisation und Automatisierung der Produktion hervorgerufen wurden: Der hochqualifizierte Angestellte, welcher einen automatisierten Betrieb leitet, ist fraglos ein produktiv Arbeitender, und es vollzieht sich hier eine unteilbare persönliche Verknüpfung der geistigen Arbeit mit der produktiven Arbeit. Die „Zweite industrielle Revolution“ erhöht also nicht die Bedeutung der Intelligenz als einer selbstständigen gesellschaftlichen Schichte, sondern fordert, daß die fachliche Ausbildung und das kulturelle Niveau praktisch aller produktiv arbeitenden Werk tätigen eine möglichst hohe Stufe erreichen. Das ist als massenhafte Erscheinung nur in sozialistischen Ländern möglich, und ist zugleich ein neuer Beweis dafür, daß die Arbeiterklasse die entscheidende Rolle in der Geschichte der Menschheit innehat.